

Gabriel ANDREESCU

Discriminarea instituționalizată a Bisericii Române Unite cu Roma. Intervenția CNCD

I. Discriminare fără avertisment și fără amendă

Petiții adresate de preoți greco-catolici sau parohii ale Bisericii Române Unite cu Roma (Greco-Catolică) – vom folosi acronimul BRUR – au mai fost adresate, în trecut, Consiliului Național pentru Combaterea Discriminării (CNCD), iar hotărârile Colegiului Director au recunoscut, uneori, existența discriminării. În anul 2010, Colegiul Director al CNCD a hotărât să deschidă un evantai de autosesizări, având în vedere locul pe care „cazul BRUR” îl ocupa în Raportul Departamentului de Stat al SUA pe anul 2009 privind libertatea de religie în România. Măsura anunța o evoluție interesantă, căci recunoașterea oficială de către o instituție precum CNCD a unei discriminări sistematice a BRUR putea constitui o problemă, Statul român odată chemat să dea explicații în instanțele internaționale.

În seria hotărârilor Colegiului Director al CNCD, una identifică existența unei *discriminări indirecte*. Este vorba despre tergiversarea eliberării actelor necesare pentru construcția unui locaș de cult greco-catolic pe terenul acesteia, începând cu anul 2003, de către primarul și Consiliul local al comunei Săpânța. Frapează totuși faptul că hotărârea nu stabilește nici măcar un avertisment și se încheie numai cu o recomandare adresată primarului și Consiliului local Săpânța de a depune diligențele necesare pentru a soluționa cererea BRUR. Or, într-o astfel de situație, o sancțiune părea rezonabilă. Este totuși vorba despre împiedicarea, timp de 7 ani, absolut fără justificare, a unei comunități de credincioși să-și construiască lăcașul de cult pe locul pe care l-au cumpărat în acest scop. O amendă avea și o funcție practică, căci aceasta ar fi produs o minimă presiune asupra vinovaților. Or, recomandarea elegantă „de a se depune toate diligențele necesare” și doar atât nu pare să fie foarte convingătoare.

Absența sancțiunii la afirmarea unei discriminări pare specifică situațiilor în care aceasta este produsă prin norme, când responsabilitatea e una încâlcită sau când se ridică probleme reale de interpretare a situației pentru reclamați. În speța *Săpânța*, reaua-credință, individualizată, apare însă la suprafață. Să fie disprețul față de speranțele unei întregi comunități o chestiune minoră? Iată cum s-a manifestat voința Colegiului Director al CNCD în alte cazuri: a) sancționarea Primăriei Municipiului Miercurea Ciuc cu amendă contravențională în cuantum de 4.000 lei pentru mutarea a 10-11 familii de romi în apropierea unei stații de epurare a apelor uzate¹; avertisment pentru un administrator ce a făcut declarația: „a venit negroteiul ăsta să facă ordine în blocul meu”²; sancționarea Primăriei Municipiului Târgu-Mureș cu avertisment pentru lipsa informațiilor de interes public, în limba maghiară, pe pagina de internet a Primăriei³; amendă contravențională în valoare de 1.000 lei în urma anunțării unor

¹ Hotărârea din 14 martie 2006.

² Hotărârea din 9 februarie 2006.

³ Hotărârea din 21 iunie 2007.

posturi pentru funcționari publici cu condiția arbitrară de cunoaștere a limbii maghiare⁴; sancționare cu avertisment a anunțării, față de alți pacienți, a internării unei persoane cu HIV/SIDA⁵; amendarea contravențională a Inspectoratului Școlar Județean Mureș cu de 600 lei pentru elaborarea unui Plan de școlarizare cu un număr mai redus de locuri pentru învățământul de limbă maghiară⁶; avertisment în urma desființării postului de expert local pe probleme de romi⁷; avertisment pentru neasigurarea unor condiții normale de prestare a muncii⁸; sancționarea cu avertisment a senatorului Iulian Urban pentru discurs rasist⁹; sancționarea cu avertisment a Administrației Domeniului Public și Privat întrucât nu a acordat un loc de parcare pentru o persoană cu dizabilitate¹⁰.

Și CNCD a salutat ca victorie împotriva discriminării hotărârea instanței de a obliga o profesoară la 10.000 de euro daune morale plătite unei familii române a cărei fată, elevă de 12 ani, nu a fost primită în clasă aproape un semestru întreg.

Enumerarea nu este o pledoarie pentru folosirea avertismentelor și amenzilor. Constituie o necesară punere în context care semnifică atitudinile față de BRUR.

O altă problemă ridicată de hotărârea „pozitivă” în cauza *Săpânța* este a naturii a ceea ce s-a întâmplat. Colegiul Director al CNCD a interpretat tergiversarea drept *discriminare indirectă*. Or, conform legii interne și Directivei rasiale, care au o formulare similară¹¹, discriminarea indirectă se referă la acele prevederi, criterii sau practici aparent neutre care dezavantajează anumite persoane fără o justificare obiectivă. Accentul cade în acest caz pe „practicile aparent neutre”, și nu pe pasivitate. Atunci când ușierul unei discotecii nu deschide ușa când un rom cere să intre, el nu „discriminează indirect”, ci cât se poate de direct. La fel, refuzul primarului și al Consiliului local al comunei Săpânța de a acorda dreptul de construire a lăcașului de cult, fără absolut nicio justificare, constituie o negare sfidătoare, ofensatoare și dăunătoare a drepturilor enoriașilor greco-catolici și ai bisericii lor. Autoritățile locale au avut la dispoziție două proceduri pentru a-și manifesta antipatia lor religioasă: să dea o rezoluție negativă ori să nu răspundă, în ciuda prevederilor legale care le obligau să o facă. Între prima și a doua procedură nu există o diferență de natură. Calificând comportamentul drept „discriminare indirectă”, Colegiul Director, practic, l-a edulcorat.

II. Decizii ale CNCD în cazuri similare

Să luăm în considerare o altă autosesizare în chestiunea greco-catolică, din 28 ianuarie 2010, motivată de Raportul Departamentului de Stat al SUA pe anul 2009 privind libertatea de religie în România unde se afirmă: „În județul Cluj, autoritățile au amânat retrocedarea terenurilor către Biserica Greco-Catolică în localitățile Feleacu și Morlaca și au dat terenul în posesie altor persoane sau companii”. Reclamații sunt Constantin Boca, primarul comunei

⁴ Hotărârea din 9 ianuarie 2008.

⁵ Hotărârea din 13 noiembrie 2008.

⁶ Hotărârea din 14 mai 2009.

⁷ Hotărârea din 2 iulie 2009.

⁸ Hotărârea din 4 mai 2010.

⁹ Ibidem.

¹⁰ Ibidem.

¹¹ *Consiliul Național pentru Combaterea Discriminării*, Raport privind implementarea Directivei rasiale în România 2003-2010, București, 2010, p. 11.

Poieni și Consiliul local al comunei Poieni, județul Cluj¹². Textul cauzei este excepțional de scurt, nici două pagini, căci analiza se reduce la luarea act a faptului că retrocedarea terenului în cauză nu a fost posibilă, întrucât se află în proprietatea unor persoane fizice. Față de această situație, susține Colegiul Director, „problema de fond este una de interpretare și aplicare a legii, atribut exclusiv al instanțelor de judecată”. Ca urmare, CNCD admite excepția de necompetență materială a CNCD.

Pentru a urmări mai ușor cazul, să punem această judecată față în față cu o alta, motivată de neretrocedarea bunurilor aparținând Comunității Evreiești de către Agenția Domeniilor Statului.

Fundația Caritatea, înființată de către Federația Comunității Evreiești din România și Organizația Mondială Evreiască pentru Restituirea Bunurilor, a fost implicată, printre altele, în solicitarea retrocedării unui teren de 51 hectare, pe care prefectul îl împărțise și distribuise altor persoane¹³. Comisia județeană pentru retrocedări a decis să acorde alte terenuri drept compensație pentru cel vândut, dar decizia a fost atacată în instanță de către Agenția Națională a Domeniilor Publice. Comunitatea evreiască a câștigat procesul, însă a primit doar un lot de aproximativ 6 hectare. Înțelegerea ulterioară cu reclamatul privind acordarea unor terenuri alternative nu a fost pusă în aplicare. Ca urmare, Fundația Caritatea a adresat CNCD o petiție privind nerestituirea a 35 hectare în Iași și a 10 hectare în Reditu.

În soluționarea acestui caz, Colegiul CNCD a pus în valoare regula inversării sarcinii probei. Întrucât partea reclamată nu a dovedit că faptele nu reprezintă discriminare, conchide că e vorba despre discriminare și aplică sancțiunea de avertisment contravențional Agenției Domeniilor Statului.

Cazul terenurilor Bisericii Unite cu Roma (Greco-Catolică) și cele ale Federației Comunității Evreiești din România sunt riguros similare până la un punct: în ambele situații e vorba de terenuri preluate de stat de la comunități și de un cadru normativ care obliga la retrocedarea lor. Diferența ar fi că în cazul petiției Fundației Caritatea, o instanță transmisese Agenției Domeniilor Statului obligația retrocedării. „Cadrul normativ” era, în acel caz, sentința completului de judecată. Cum „reclamatul” căruia i se imputa neretrocedarea fusese identificat, Colegiul Director a putut să-l facă responsabil de discriminare. Pe când terenul greco-catolicilor din Feleacu și Morlaca se afla în posesia unor persoane private – cum de altfel ajunsese și terenul Federației Comunității Evreiești – și nicio instanță de judecată nu rezolvase cazul.

Doar că în momentul în care terenul din localitățile Feleacu și Morlaca fusese împărțit unor persoane private, el trebuia să fie trecut în posesia BRUR. Conform art. 2 al Decretului-lege nr. 126/24.04.1990 privind unele măsuri referitoare la Biserica Română Unită cu Roma (Greco-Catolică), „Bunurile preluate de către stat prin efectul Decretului nr. 358/1948, aflate în prezent în patrimoniul statului, cu excepția moșiilor, se restituie, în starea lor actuală, Bisericii Române Unite cu Roma (Greco-Catolică)...”¹⁴. Tot contextul sugerează că autoritățile locale avuseseră grijă ca pământul să nu ajungă înapoi la BRUR, și să fie împărțit împotriva legii. În acest sens, similaritatea cu cazul terenurilor evreiești merge foarte departe, în sensul existenței în ambele cazuri a unui „cadru normativ” – nu o decizie a unei instanțe de

¹² Primul, citat, nu a considerat că ar fi cazul să apară în fața Colegiului Director al CNCD.

¹³ Fapt documentat de asemenea în Raportul Departamentului de Stat al SUA pe anul 2009 privind libertatea de religie în România.

¹⁴ Și în continuare: „În vederea identificării, inventarierii și predării acestor bunuri se instituie o comisie formată din reprezentanți ai Statului și ai Bisericii Române Unite cu Roma (Greco-Catolică), numiți prin hotărâre a Guvernului”.

judecată, ci, de data aceasta, un decret-lege care identifica responsabilii pentru actul de discriminare.

Rămâne totuși o ultimă diferență, faptul că actul discriminator al distribuirii terenurilor din Feleacu și Morlaca „altor persoane sau companii” se produsese cu mult timp înainte să existe putința unei petiții la CNCD. Este motivul pentru care Colegiul Director ajunge la „caz” exclusiv autosesizării. Nu se ocupă, însă, de ce apare în Raportul Departamentului de Stat al SUA pe anul 2009, și anume „În județul Cluj, autoritățile au amânat retrocedarea terenurilor către Biserica Greco-Catolică în localitățile Feleacu și Morlaca și au dat terenul în posesie altor persoane sau companii”. Colegiul Director a rescris tema identificând obiectul autosesizării prin titlul: „Neacordarea dreptului la proprietate pentru Biserica Română Unită cu Roma”.

Or, prin această reformulare era cel mai ușor de „scăpat” de cauză invocând că problematica este acum de competența instanțelor judecătorești¹⁵. În acest mod se pierde esențialul: a fost sau nu supusă parohia BRUR unei discriminări? În logica instituțională a CNCD ar fi fost firescă preocuparea pentru punerea în evidență a încălcării drepturilor cetățenești din motive identitare, în acest caz, religioase și nu pentru evitarea acestora.

Urmărind formularea Departamentului de Stat privind distribuirea terenurilor din Feleacu și Morlaca, Colegiul Director ar fi avut condițiile să recunoască actele de discriminare. E adevărat că CNCD nu mai avea competența să ia vreo măsură sancționatorie, de vreme ce evenimentele discriminatorii – distribuirea terenurilor – s-au produs cu mult timp în urmă. Însă recunoașterea actelor de discriminare la Feleacu și Morlaca, chiar fără sancțiune, ar fi avut implicații, căci se înscrie în mulțimea de mici acte ale autorităților și ale BOR, de tip infracțional și contravențional, care definesc un comportament ilegal continuu. Important pentru CNCD era să păstreze imaginea globală a cazului. La aceasta oricum îl obliga o altă autosesizare motivată de susținerile Raportului Departamentului de Stat al SUA.

III. Cauza principală

La 28 ianuarie 2010, Consiliul Național pentru Combaterea Discriminării s-a autosesizat și cu privire la o susținere cu caracter general din Raportul Departamentului de Stat al SUA pe anul 2009 privind libertatea de religie în România: „Din 2003, Comisia Specială de Retrocedări a retrocedat numai 125 din cele 6.723 de proprietăți – altele decât biserici – solicitate de Biserica Greco-Catolică în baza Legii retrocedărilor și a decis acordarea de compensații în alte 25 cazuri”. Obiectul autosesizării este definit de Colegiul Director al CNCD asemănător: „neretrocedarea bunurilor aparținând Bisericii Unite cu Roma”, iar reclamata a fost identificată ca fiind Comisia Specială de Retrocedări.

Consiliul Național pentru Combaterea Discriminării a cerut părților să-și exprime punctele de vedere. Reclamata a invocat că în 1990 legiuitorul a apelat la înțelegerea celor două culte. Biserica Greco-Catolică își poate revendica proprietățile prin instanțe, principalele cauze care încetinesc procesul de soluționare a cererilor fiind comunicarea defectuoasă cu administrația publică locală, gradul ridicat de complexitate a situațiilor unor imobile, lipsa sau insuficiența actelor doveditoare, personal insuficient la nivelul autorităților locale sau centrale, încetarea dialogului dintre Biserica Ortodoxă Română și Biserica Unită cu Roma din 2004, particularitatea situației Bisericii Unite cu Roma.

¹⁵ Nu susțin, printr-o astfel de formulare, că ar fi existat premeditarea „de s scăpa de cauză”.

Biserica Unită cu Roma a indicat existența unei discriminări și prin legislație, i.e., Legea nr. 247/2005, care exceptează retrocedarea lăcașurilor de cult ale BRUR, ca și abuzuri.

Într-o speță de asemenea complexitate, Consiliul Național pentru Combaterea Discriminării a adoptat o hotărâre neobișnuit de scurtă¹⁶. Raționamentul a avut la bază argumentele: în cazul tuturor cultelor religioase există întâzieri în retrocedarea imobilelor, procedura de soluționare a acestor cereri fiind dificilă și presupunând termene mari; legile în vigoare transmit competența de rezolvare a cererilor unor organe administrative special constituite în acest sens, ale căror acte sunt supuse controlului instanțelor judecătorești; potrivit Deciziei Curții Constituționale nr. 997/2008, CNCD nu judecă soluțiile legislative, deci Consiliul poate cel mult să emită aprecieri asupra obiectului autosesizării.

Concluzia: în speță nu sunt incidente prevederile O.G. nr. 137/2000 privind prevenirea și sancționarea tuturor formelor de discriminare.

Un membru al Colegiului CNCD, Haller István, a exprimat o opinie separată. El a observat că în raport cu obligațiile Statului față de culte cu privire la garantarea dreptului la proprietate, Biserica Unită cu Roma este în situație analoagă și comparabilă cu celelalte culte. Totuși, conform normelor existente, Biserica Unită cu Roma are parte de un tratament diferențiat, de vreme ce trebuie să găsească „soluții juridice echitabile care să fie agreată de ambele Biserici”. Autoritățile Statului, având obligația de a păstra echidistanța față de toate cultele recunoscute, nu au de ce să hotărască retrocedarea unui bun în funcție de poziția unui alt cult. În alți termeni: aplicarea legii nu poate fi condiționată de opinia Bisericii Ortodoxe Române.

Cele 1.032 de cazuri care au fost soluționate din totalul de 6.723 de cereri de restituire depuse de Biserica Unită cu Roma până în luna februarie 2010, reprezintă un procent de 19,37%. Nu apar date statistice care să arate că și alte culte, cum ar fi Biserica Ortodoxă Română, au soluționate doar un procent de aproximativ 20% din cereri. Deci argumentul majoritar din Colegiul CNCD nu se susține. Referirea la „situația specială” a Bisericii Române Unite cu Roma în legătură cu un tratament diferențiat are la bază un criteriu religios. Concluzia dlui Haller István: nesoluționarea unui procent de aproximativ 80% din cererile Bisericii Române Unite cu Roma reprezintă o deosebire pe baze de religie care are ca efect restrângerea dreptului la proprietate a acestui cult și reprezintă, conform O.G. nr. 137/2000, o discriminare, în sensul unui comportament care, prin efectele pe care le generează, defavorizează nejustificat Biserica Unită cu Roma și persoanele aparținând acestui cult.

Raționamentul domnului Haller István, scurt și logic, punctează aspectele petiției pe care CNCD era dator să le ia în considerare: procentul atât de scăzut al retrocedării proprietăților BRUR motivează prezumția unei discriminări care face necesară cel puțin efectuarea unei investigații privind tratarea diferită a BCG în raport cu alți actori religioși. Nu doar că efectul restrângerii unui drept există, dar el are la bază explicit un criteriu religios; existența discriminării nu este anulată, ci din contră, întărită, de faptul că este consecința și unor măsuri de ordin legislativ.

1. Datoria de a se fi cerut inversarea sarcinii probei

Domnul Haller István a invocat în opinia sa separată și prevederea O.G. nr. 137/2000 conforma căreia „persoanei împotriva căreia s-a formulat sesizarea îi revine sarcina de a dovedi că faptele nu constituie discriminare”. Cerința poartă numele de „inversarea sarcinii

¹⁶ Circa 4 pagini, și aceasta întrucât a existat și o opinie disidentă (Hotărârea nr. 82/09.03.2011, reprodusă în acest număr al NRDO).

probei” și constituie o procedură specifică tratării cazurilor de discriminare în care majoritatea probelor, dacă nu toate, se află în posesia înfăptuitorului. Colegiul Director al CNCD i-a dat întotdeauna importanță, încât constituie o surpriză faptul că a omis-o în acest caz. Mirarea este cu atât mai mare cu cât, cu circa după săptămâni înainte, la 23 februarie 2011, Colegiul acordase un loc central inversării sarcinii probei în cauza neretrocedării bunurilor aparținând Comunității Evreiești. Întrucât considerăm inversarea sarcinii probei chemată să joace un rol la fel de central în cauzele privind proprietățile greco-catolice, expunem argumentarea din 23 februarie 2011 *in extenso*: „Împărțirea sarcinii probei este un principiu aplicat ferm în domeniul discriminării de Curtea Europeană de Justiție” (de exemplu, *Vasiliki Nikoloudi c. Organismos Tilepikoinonion Ellados AE*, 10 martie 2005, *Regina c. Secretary of State for Employment, ex parte Nicole Seymour-Smith și Laura Perez*, 9 februarie 1999, *B.F. Cadman c. Health & Safety Executive*, 3 octombrie 2006, *Centrum voor gelijkheid van kansen en voor racismebestrijding c. Firma Feryn NV*, 10 iulie 2008, *Jämställdhetsombudsmannen c. Örebro läns landsting*, 30 martie 2000).

Acest principiu este aplicat și de Curtea Europeană a Drepturilor Omului: „în această materie [a discriminării] se aplică inversarea sarcinii probei, astfel dacă un aplicant arată existența unui tratament diferențiat, Guvernul are obligația de a demonstra că această diferențiere de tratament este justificat obiectiv” (*D.H. ș.a. c. Cehia*, 13 noiembrie 2007, *Sampanis ș.a. c. Grecia*, 5 iunie 2008); „privind existența elementelor susceptibile de a constitui probe pentru a transfera sarcina probei către stat, nu există impedimente procedurale în a admite probe sau formule predefinite aplicabile în aprecierea acestora; o astfel de concluzie este sprijinită de evaluarea liberă a probelor, inclusiv un astfel de raționament decurge din faptele și observațiile părților contractante; probele pot decurge din coexistența a unor indicii ori prezumții suficient de puternice, precise și concordante; în plus, nivelul convingerii necesare pentru a ajunge la o concluzie particulară și, referitor la acesta, privind distribuirea sarcinii probei este legat intrinsec de specificitatea faptelor, natura susținerilor și dreptului invocat” (*D.H. ș.a. c. Cehia, Sampanis ș.a. c. Grecia*).

Colegiul CNCD ar fi trebuit să ceară inversarea sarcinii probei și în cazul speței BRUR. Dacă exista vreun motiv să nu meargă pe această cale, Consiliul era dator cu o minimă investigație, proprie, asupra cauzelor care explică de ce, și după 20 de ani, circa 80% din cererile Bisericii Române Unite cu Roma nu au fost retrocedate.

Inversarea sarcinii probei ar fi avut o relevanță specială și în acele cazuri în care autoritățile locale au stabilit dreptul de proprietate privată în condiții de suprapunere a actelor normative: pe de o parte, abrogarea Decretului nr. 358/1948¹⁷ și recunoașterea statutului de cult al BRUR¹⁸, inclusiv a obligației de retrocedare a bunurilor confiscate de regimul comunist, altele decât lăcașe de cult intrate în posesia BOR, pe de altă parte, deținerea de către unele parohii ortodoxe a unor acte de proprietate asupra bunurilor smulse cu forța în 1948¹⁹. Se ridică întrebarea de ce, în condițiile unei confruntări juridice ce viza ambele biserici, autoritățile publice au predat majoritatea terenurilor în cauză parohiilor ortodoxe, în dauna celor greco-catolice?

¹⁷ Prin articolul unic, pct. 20 din Decretul-lege al Consiliului Frontului Salvării Naționale nr. 9/1989.

¹⁸ Prin Decretul-lege al Consiliului Provizoriu de Uniune Națională nr. 126/1990 privind unele măsuri referitoare la Biserica Română Unită cu Roma (greco-catolică).

¹⁹ Este situația terenurilor din comuna Rozavlea, Prefectura Maramureș, care au făcut subiectul autosesizării judecate de Colegiul Director al CNCD la 8 iunie 2011.

2. Discriminarea indirectă prin norme

Una dintre dificultățile pe care le are de întâmpinat Colegiul Director al CNCD este că el nu poate impune disciplina legislativă în materia discriminării, principiu confirmat de Curtea Constituțională prin Decizia nr. 997/2008. Or, o piesă majoră în politica sistematică de discriminare a BRUR a constat în ansamblul de legi și alte acte normative care au împiedicat BRUR să ducă o viață confesională firească. Iată de ce, în judecarea speței proprietăților BRUR, sunt de distins actele-fapte prin care BRUR este împiedicată să aibă acces la drepturile sale și actele-norme a căror menire este discriminarea.

Or, în privința normelor cu caracter discriminator, Colegiul Director al CNCD s-a exprimat deja, principiile stabilite prin hotărârea nr. 310/14.05.2008 – deși nu singura – având un adevărat rol pilot în tratarea oricărei situații de același tip²⁰. Colegiul Director a arătat că el nu analizează modul de stabilire *sui generis*, prin lege, a unor drepturi în favoarea unor categorii de persoane în mod diferit față de alte categorii ori nereglementarea de legiuitor a unor aspecte care țin de statutul unei persoane sau categorii de persoane. Examinarea soluțiilor legislative *per se* revine Curții Constituționale. Pe de altă parte, Colegiul Director este de opinie că în materia specifică a nediscriminării, Consiliul Național pentru Combaterea Discriminării poate să adopte puncte de vedere, reprezentând opinii cu caracter de îndrumare, fără forță juridică obligatorie, cu privire la aplicarea principiului nediscriminării. Ca argument, el a invocat Directiva Consiliului Uniunii Europene 2000/43/CE, Capitolul III, unde alin. (2) al art. 13 stabilește: „Statele membre trebuie să se asigure că în competența acestor organisme [de tipul CNCD] este inclusă: (...) - elaborarea de recomandări cu privire la orice chestiuni legate de discriminare”.

Recomandarea Generală nr. 2 a Comisiei Europene împotriva Rasismului și Intoleranței, Capitol C lit. i) prevede și ea că organismele specializate trebuie să aibă între competențe și emiterea de „opinii referitoare la normele de practică anti-discriminare din domeniile specifice”. Și mai ferm, Recomandarea Generală nr. 7 privind legislația națională referitoare la combaterea rasismului și a discriminării rasiale, Capitol V. Dispoziții comune, parag. 25 enunță: „competențele organismului specializat trebuie să includă dreptul de a monitoriza legislația și de a acorda consultanță puterii legislative și executive”²¹. Ideea se regăsește și în Rezoluția Adunării Generale a Organizației Națiunilor Unite nr. 48/134/1993 privind instituțiile naționale pentru promovarea și protecția drepturilor omului²².

Prevederile internaționale au fost receptate de legiuitorul român prin faptul că instituția Consiliul Național pentru Combaterea Discriminării este autoritatea de stat în domeniul discriminării, aflată sub control parlamentar, garant al respectării și aplicării principiului nedis-

²⁰ Hotărârea nr. 310/14.05.2008 privitoare la dispozițiile regulamentului din 3 septembrie 2007 de organizare și desfășurare a examenului de notar public pentru notari stagieri și a concursului pentru ocuparea locurilor vacante de notar public ce rezultă din prevederile art. 16 lit. a) din Legea nr. 36/1995 cu privire la exercitarea profesiei de notar public și a activității notariale.

²¹ Memorandumul explicativ al Recomandării, la parag. 53, explicitează mai departe arătând că „organismul național specializat trebuie să dețină competența de a formula recomandări autorităților executive și legislative privind ameliorarea legislației, reglementărilor și a practicii”.

²² Mai precis, Rezoluția Adunării Generale a Organizației Națiunilor Unite nr. 48/134/1993 privind instituțiile naționale pentru promovarea și protecția drepturilor omului, Capitolul Competențe și responsabilități, pct. 3 lit. a) și lit. b), stabilește că instituția națională trebuie să aibă competențe, între altele, în „emitere de opinii, recomandări, propuneri și rapoarte în orice chestiuni referitoare la promovarea și protecția drepturilor omului”.

criminării, responsabil cu „aplicarea și controlul respectării prevederilor prezentei legi în domeniul sau de activitate, precum și în ceea ce privește armonizarea dispozițiilor din cuprinsul actelor normative sau administrative care contravin principiului nediscriminării (s.n.)”²³.

Această argumentație a Colegiului Director a fost citată pe larg pentru a arăta cât de clar și-a asumat CNCD, anterior, atribuțiile de tip puncte de vedere/ opinii/ recomandări, cu caracter de îndrumare, referitoare la dispozițiile acelor acte normative sau administrative care contravin principiului nediscriminării. Părea indispensabil ca în speță să se facă analiza normei reclamate, Legea nr. 247/2005 care exceptează BRUR de la prevederile ei. Era oare această excepție justificată? Dacă se putea găsi cumva o justificare, în ce măsură diferențierile făcute de lege erau proporționale? Erau ele necesare într-o societate democratică?

3. Discriminarea directă prin fapte

Dacă rezolvarea necorespunzătoare a autosesizării în cazul terenurilor greco-catolice din Feleacu și Morlaca a fost ratată prin identificarea inadecvată a obiectului, în speța de la acest punct un impediment a rezultat din circumscrierea necorespunzătoare a reclamatului. Nu doar Comisia Specială de Retrocedări a fost implicată în sabotarea retrocedării proprietăților, ci o mulțime de alte persoane fizice și juridice care împart cu Comisia responsabilitatea.

Unele dintre ele erau notorii, în frunte cu Ministerul Justiției, care la 19 februarie 2002²⁴ trimisese Curților de Apel din România, „spre informare”, un memoriu al Patriarhului Bisericii Ortodoxe Române. Memoriul reprezenta un protest și un apel împotriva deciziilor instanțelor de judecată sintetizat de următorului pasaj: „În disprețul acestor norme imperative, Biserica noastră este supusă unor presiuni permanente în instanțele judecătorești de toate gradele. Soluții total eronate, cu încălcarea gravă a Principiului Autonomiei Bisericești au fost pronunțate de instanțele judecătorești din Ardeal...”²⁵.

Adresa constituia o cerere implicită făcută de Ministerul Justiției, Curților de Apel, să țină cont de cererea Patriarhului BOR. Mai precis, ca instanțele judecătorești de toate gradele să facă din existența hotărârilor Comisiei mixte a celor două biserici, adică a acceptului BOR, „o condiție prealabilă, extrajudiciară, pentru soluționarea diferendelor dintre cele două biserici”²⁶. În interpretarea profesorului Corneliu-Liviu Popescu, „adresa Ministerului Justiției prin care se trimite instanțelor judecătorești memoriul formulat de un subiect de drept nemulțumit de o activitate de judecată în curs (chiar dacă se ascunde sub ipocrita formulare „spre informare”) reprezintă o ingerință (prost) mascată în independența justiției”²⁷.

Ministerul Justiției nu a fost singura instituție publică care și-a depășit atribuțiile prin acțiuni ce discriminau BRUR în procesul de retrocedare a proprietăților. Responsabilitatea multora, dacă nu a majorității, se află totuși pe umerii unei entități private, ai Bisericii Ortodoxe Române. Fără doar și poate, Colegiul Director al Consiliului Național pentru Combaterea Discriminării cunoaște implicarea BOR în cazuri clare de discriminare de vreme

²³ Art. 18 alin. (1) al Legii nr. 324/2006 pentru modificarea și completarea O.G. nr. 137/2000 (Monitorul Oficial nr. 626 din 20 iulie 2006).

²⁴ Adresa purta semnătura lui Alexe Costache Ivanov, secretar de stat.

²⁵ C.-L. Popescu, Competența instanțelor judecătorești în soluționarea litigiilor patrimoniale dintre Biserica Ortodoxă Română și Biserica Română Unită cu Roma (Greco-Catolică), în Revista Română de Drepturile Omului nr. 24/2002, p. 9.

²⁶ Idem, p. 10.

²⁷ Idem, p. 20.

ce au existat în acest sens hotărâri ale Curții Europene a Drepturilor Omului, sursă de autoritate invocată constant în evaluările CNCD. Astfel, la 12.01.2010, Curtea Europeană a Drepturilor Omului a condamnat România pentru îngădirea accesului la justiție și discriminare religioasă în cazul Parohiei Greco-Catolice Sâmbăta, jud. Bihor. Conform competențelor, Curtea condamnă statul român, dar cazul indică conivența a doi autori implicați în discriminare: statul și BOR.

Câteva cuvinte despre caz. Parohia Ortodoxă Sâmbăta, jud. Bihor, primise în 1948 toate bunurile Parohiei Greco-Catolice din localitate²⁸. După 1989, intrați în legalitate, credincioșii greco-catolici din Sâmbăta au solicitat repetat să li se permită slujirea alternativă în fostul lăcaș greco-catolic. Parohia Ortodoxă Sâmbăta a refuzat a fel de sistematic. La 3 mai 1995, a avut loc o întâlnire pe această temă a reprezentanților celor doua comunități religioase, fără rezultat, iar partea ortodoxă a refuzat ulterior orice dialog. Ca urmare, Parohia Greco-Catolică s-a adresat justiției. Pe 24 octombrie 1996, Judecătoria Beiuș a decis ca ambele culte sa poată celebra slujbele religioase. Parohia Ortodoxă a făcut recurs, dar Tribunalul Bihor a menținut sentința. Cazul a ajuns la Curtea de Apel Oradea care a hotărât, la 12 ianuarie 1998, că litigiile privitoare la lăcașele de cult greco-catolice confiscate de regimul comunist, aflate în posesia Bisericii Ortodoxe Române, sunt de competența exclusivă a comisiilor mixte de dialog.

Parohia Greco-Catolică Sâmbăta s-a adresat CEDO în iunie 1998, iar hotărârea instanței de la Strasbourg a fost pronunțată la 12 ianuarie 2010. Curtea a stabilit că România a încălcat dreptul la un proces echitabil și a discriminat pe motivul religiei (prin referire la art. 14 al Convenției europene a drepturilor omului). Citez din textul CEDO: „Diferența de tratament care a adus atingere dreptului parohiei de a avea acces la instanța de judecată a avut la bază apartenența sa la Biserica Greco-Catolică. Chiar dacă am accepta că diferența de tratament ar putea fi justificată din rațiuni sociale sensibile [...], curțile au fost totuși inconsistente în abordarea lor [...]. Ca urmare, parohia [greco-catolică] a fost tratată diferit de alte parohii implicate în dispute anologice, fără o justificare obiectivă și rezonabilă”.

Dacă există o hotărâre atât de clară a Curții Europene a Drepturilor Omului privind discriminarea unei parohii greco-catolice în încercarea acesteia de a se beneficia de proprietatea confiscată de comuniști, de ce faptul nu a fost luat în considerare de CNCD când s-a autosesizat cu referire la neretrocedarea bunurilor aparținând Bisericii Unite cu Roma? Limitarea la un singur reclamat, Comisia Specială de Retrocedări, a eliminat ansamblul de factori care contau pentru situația descrisă de Raportul Departamentului de Stat pe anul 2009. Circumscrierea a aparținut Colegiului Director al CNCD: nimic nu îl împiedica să facă o selecție cuprinzătoare.

IV. Încălcarea libertății de gândire, conștiință și religie

Discuția privitoare la discriminarea Bisericii Române Unite cu Roma (Greco-Catolică) s-a referit până acum la împiedicarea acesteia de a-și exercita dreptul la proprietate (art. 1 al Protocolului nr. 1 al Convenției) și eventual, încălcarea dreptului la un proces corect (art. 6 al Convenției – cazul *Sâmbăta-Bihor*) în exercitarea dreptului la proprietate.

Or, încălcarea dreptului la proprietate, în cazul BRUR, este o componentă a negării unui alt drept, a libertății de gândire, conștiință și religie. Discriminarea BRUR nu are loc doar în raport cu dreptul la proprietate, ci și în raport cu libertatea garantată de art. 9 al Convenției

²⁸ La acea dată, Parohia Ortodoxă avea deja o biserică.

(sau alte drepturi, în anumite cazuri). Nimeni nu împiedică Colegiul Director al CNCD, atenționat de Raportul Departamentului de Stat, să deschidă ampla temă a discriminării multiple a Bisericii Române Unite cu Roma.

Discriminările împotriva greco-catolicilor pot fi enumerate începând cu agresiunile cărora le-au căzut victime la puțin timp după ce au fost recunoscuți ca membrii unui cult legal: ianuarie 1991, în Filea de Jos (1991); octombrie 1991, Visuia (Bistrița-Năsăud); octombrie 1991, Turda; decembrie 1991, la Mărgău (Cluj); februarie 1992, Ceaba (Cluj); iulie 1992, Târșol (Satu Mare); decembrie 1992, la Hodac (Mureș); noiembrie 1993, în Hopârta, jud. Blaj; ianuarie și iulie 1993, la Salva (Năsăud); ianuarie 1994, la Romuli (Bistrița-Năsăud) și Bicazu-Ardelean (Neamț); mai 1994, la Pârâul Frunți (Neamț); august 1994, în Breb (Maramureș)²⁹. Desigur, violențele fac parte din categoria faptelor penale, dar aceasta nu înseamnă că CNCD nu ar avea de ce să califice latura lor discriminatorie – așa cum a făcut-o, ca să dăm un exemplu, în cazul discriminării romilor din Hădăreni.

Au existat plângeri referitoare la împiedicarea îngropării greco-catolicilor în cimitire comunale. Impresionante sunt distrugerile unor monumente greco-catolice, care nu afectau doar dreptul la proprietate, ci și la identitate. Tot ansamblul manifestărilor de ură confesională se adună sub o umbrelă comună: a negării libertății de gândire, conștiință și religie a membrilor BRUR datorită apartenenței lor la o comunitate de credință. Discriminarea greco-catolicilor prin încălcarea mai multor drepturi și libertăți a fost și este posibilă prin cooperarea „întru discriminare” a autorităților statului și Bisericii Ortodoxe Române. Faptele sunt de o evidență copleșitoare. Nu e nevoie să fii specialist pentru a înțelege că nedreptățile care se fac greco-catolicilor reprezintă una dintre cele mai dramatice manifestări ale fenomenului de discriminare din România postdecembristă. Consiliul Național pentru Combaterea Discriminării, instituție menită să fie locomotiva ideii de combatere a discriminării, era dator încă de la apariție cu o cercetare sistematică a situației BRUR și verificare a prezumțiilor ce-o privesc. Nu doar că aceasta nu s-a întâmplat, dar ultimele decizii ale CNCD par astăzi menite să înfrunte opinia Departamentului de Stat. Este ca și cum CNCD s-ar fi alăturat instituțiilor statului român care, prin variate opinii, hotărâri, măsuri și norme, se asistă reciproc în discriminarea BRUR.

V. Transformarea unui adversar al Bisericii Române Unite cu Roma în arbitrul drepturilor sale

Cât de critice la adresa instituțiilor și BOR apar enunțurile de mai sus, ele nu sunt suficiente pentru a descrie situația creată prin regimul la care sunt supuși, de 20 de ani, greco-catolicii din România. Pentru a detalia mai departe, să revenim la comparația cu judecata Colegiului Director al CNCD în cauza Fundației Caritatea. Aceasta a obținut recunoașterea discriminării ei de Agenția Domeniilor Statului și sancționarea Agenției cu avertisment.

Nefinalizarea, de către Agenția Domeniilor Statului a protocolului de predare-primire a terenului solicitat de Comunitatea Evreiască în vederea punerii în posesie pe suprafața validată printr-o hotărâre judecătorească poate să aibă, totuși, multiple explicații, nu doar antisemitismul discriminator al lucrătorilor Agenției. E foarte posibil ca amânarea hotărârii instanței să fi fost determinată de interesele materiale ale celor ce administrează terenurile

²⁹A. Moisin, *Mărturiile prigoanei contra Bisericii Române Unite cu Roma, Greco-Catolice, între anii 1990-1995*, Sibiu, 1995, p. 315-316.

publice. În acest caz, comportamentul Agenției Domeniilor Statului ar intra în domeniul corupției, abuzului în serviciu contra intereselor persoanelor și a celor publice, dar nu ar reprezenta discriminare pe baza identității evreiești a petiționarei.

Deși această a doua motivație pare rezonabilă, Colegiul Director al CNCD și-a urmărit cu scrupulozitate obligațiile și a insistat asupra necesității ca Agenția Domeniilor Statului să facă proba că nu identitatea evreiască (deci antisemitismul) i-a determinat comportamentul. Accentul pus pe principiul inversării sarcinii probei constituia calea de a lupta cu un caz a cărui semnificație discriminatorie se dovedea, după opinia noastră, destul de dificil de confirmat. Vigilența Colegiului Director al CNCD, „ca nu cumva să fi fost vorba despre o discriminare antisemită” era legitimă, căci antisemitismul a produs în România peste 200.000 de victime evrei. Acest trecut explică și mobilizarea structurilor de ordine atunci când se devalizează un monument sau un cimitir evreiesc, când apar inscripții antisemite etc. O.U.G. nr. 31/2002 privind interzicerea organizațiilor și simbolurilor cu caracter fascist, rasist sau xenofob și a promovării cultului persoanelor vinovate de săvârșirea unor infracțiuni contra păcii și omenirii și preluarea prevederilor ei în Codul penal au fost un alte răspunsuri al statului român la martiriul evreilor. Problema antisemitismului în România actuală este desigur deschisă și nu invită la celebrări. Totuși, în *final*, Statul și-a asumat simbolic, și parțial practic, responsabilitatea de a combate antisemitismul.

Referirile de mai sus au fost făcute pentru a aduce aminte că nu doar comunitatea evreilor, ci și comunitatea greco-catolicilor a fost una martiră. Afirmatia nu vrea să pună egalitatea între cele două situații, căci fără îndoială ar însemna o trivializare a Holocaustului³⁰. Dar invocarea unui martiraj și a tratării lui istorice pot inspira gândurile la un altul. Să nu uităm că greco-catolicii, care numărau circa 1,8 milioane de oameni la sfârșitul perioadei interbelice, au fost împiedicați să-și manifeste credința, liderii lor au fost uciși în închisoare, mulți alți frați au fost torturați și omorâți, toți au fost amenințați și umiliți, obligați să-și renege identitatea religioasă.

România democrată avea obligația să facă dreptate acestei comunități martire. Dreptatea nu se putea împlini doar prin scoaterea din ilegalitate a oamenilor care își păstrasera credința greco-catolică. Erau necesare măsuri pentru asigurarea cât mai rapidă a accesului la bunurile de care comunitatea fusese deposedată, la plata unor despăgubiri, recunoașterea simbolică a responsabilităților și la alte mijloace ale justiției istorice.

Or, al doilea pas făcut după abrogarea Decretului nr. 358/1948 și recunoașterea statului de cult al BRUR, a constat în implicarea BOR în procesul de retrocedare a bunurilor de care fuseseră deposedați greco-catolicii. Conform art. 3 al Decretul-lege al Consiliului Provizoriu de Uniune Națională nr. 126/1990, situația juridică a lăcașurilor de cult și a caselor parohiale care au aparținut BRUR și au fost preluate de BOR se va stabili de către o comisie mixtă, formată din reprezentanți clericali ai celor două culte religioase, ținând seama de dorința credincioșilor din comunitățile care dețin aceste bunuri³¹.

Care este baza de legitimitate a unei astfel de măsuri? Cum observa profesorul Corneliu-Liviu Popescu, „reconstituirea dreptului nu se poate face în abstract sau în considerarea unei

³⁰ Folosim cuvântul în sensul lui *M. Shafir*, *Negarea Holocaustului în țările postcomuniste din Europa Centrală și de Est*, Ed. Polirom, Iași, 2002.

³¹ Prin Decretul-lege nr. 126/1990.

situații anterioare, ci numai în concret [...]”³². Faptul că cei 45 de ani de regim comunist au redus considerabil proporția greco-catolicilor, nevoia exercitării ritualurilor în parohiile ortodoxe care au crescut prin dispariția sau diminuarea celor greco-catolice sunt rațiuni importante pentru stabilirea unor măsuri mai nuanțate decât principiul *restitutio in integrum*. Problema proprietăților greco-catolice este într-adevăr diferită comparativ cu a celorlalte culte. Ca urmare, nici măcar Legea nr. 247/2005, care exceptează retrocedarea lăcașurilor de cult ale BRUR în timp ce o recunoaște pentru toate celelalte nu este, prin doar această diferențiere, împotriva normelor constituționale și a principiilor dreptului internațional al drepturilor omului.

Însă, stabilirea de distincții se dovedește legitimă atunci când acestea ajută la împlinirea dreptății, nu la împiedicarea ei. Dacă statul român a considerat firesc să țină cont nu doar de proprietarul original al lăcașurilor de cult, deposedat prin forță de bunurile sale, ci și de felul în care aceste lăcașuri de cult sunt chemate să răspundă astăzi nevoilor credincioșilor ortodocși și greco-catolici, atunci era dator să caute soluții juste, menite să aducă în aceeași măsură dreptate, cât și respect și pace între cele două comunități. Or, soluția adoptată, a implicării BOR în procedura de restituire, nu a fost nici onestă, nici practică, nici dreaptă. Statul român avea de ținut cont de existența unei numeroase comunități de ortodocși care folosesc bisericile greco-catolice, dar aceasta atrăgea cu sine implicarea în proceduri a BOR. Se pot imagina tot felul de alte variante prin care drepturile BRUR și interesele ortodocșilor din fostele parohii greco-catolice să fie luate simultan în considerare fără cenzura ierarhilor BOR.

Motivul erorii de drept, umane și sociale a implicării BOR în procesul de retrocedare îl poate afla orișicine care a urmărit istoria relațiilor dintre cele două biserici, pozițiile BOR față de BRUR de la sfârșitul secolului al XIX-lea până astăzi. În timp ce BRUR a jucat rolul central pentru acel proiect național al cărui rezultat a fost alipirea Transilvaniei la România, ierarhii ortodocși au militat împotriva României Mari. În momentul intrării României în Primul Război Mondial, episcopii ortodocși și-au manifestat solidaritatea cu Ungaria³³. În toată perioada interbelică, ierarhii ortodocși au depus eforturi să desființeze BRUR invocând „reîntregirea” confesională a bisericilor. Mitropolitul Nicolae Bălan o spunea amenințător: „poporul care și-a înfăptuit unitatea națională nu va tolera să-i dezbine fiii tocmai Biserica, ci își va statornici și vechea sa unitate bisericească”³⁴. Același ton îl avea și Onisifor Ghibu: „românilor nu le mai rămâne alta decât să declare rupte pecetele puse la 1698 de emisarii Habsburgilor pe actul care, bisericește, a sfâșiat în două poporul român din Transilvania și, prin orice mijloace, să facă în sens exclusiv orientat unitatea religioasă a poporului român...”³⁵.

Ocazia s-a ivit odată cu ocuparea României de sovietici. În scrisoarea adresată lui Alexei, mitropolitul Leningradului, la puțin timp după evenimentele de la 23 august 1944, mitropolitul Nicolae Bălan cerea intervenția URSS pentru realizarea „unificării” religioase. După adoptarea Decretului-lege nr. 177/1948, care pune bisericele sub autoritatea puterii

³² C.-L. Popescu, loc. cit., p. 14. Nu suntem totuși de opinia profesorului, dezvoltată mai departe în studiul său, că soluția într-un conflict de interese de acest gen trebuie să exprime voința majoritară. Căci nu voința majoritară poate fi sursa de legitimare a unei situații care implică drepturi ale omului.

³³ Circulara Episcopilor Ortodocși Români din Ardeal nr. 2602 din 8/12.09.1916, Oradea Mare.

³⁴ Dr. N. Bălan, *Evanghelia și Democrația. Ortodoxia și Neamul. Biserica și Statul*. Vorbire rostită cu ocazia discuțiunii generale asupra Constituției, în ședința de la 12 Martie 1923 a Senatului român, Sibiu, Tiparul Tipografiei Arhidiecezane, 1923, p. 21.

³⁵ O. Ghibu, *Catolicismul unguresc în Transilvania și politica religioasă a statului român*, Cluj, Institut[ul] de Arte Grafice „Ardealul”, 1924, p. 274.

comuniste, la 3 octombrie 1949, Sinodul BOR a adoptat Actul sinodal de „validare” a încorporării BRUR în Biserica Ortodoxă Română. La 1 decembrie 1948, Decretul nr. 358 consfințează interzicerea Bisericii Române Unită cu Roma (Greco-Catolică). Autoritățile comuniste lucraseră în strânsă legătură cu ierarhia BOR pentru aplicarea planurilor Moscovei de distrugere a greco-catolicismului. Nu doar ierarhii, dar și teologi de prestigiu precum Dumitru Stăniloae au legitimat eliminarea BRUR din viața țării. Statul totalitar scutise BOR „de concurența – periculoasă, întrucât se desfășura chiar pe terenul meritelor naționale – a Bisericii Greco-Catolice și i-a garantat securitatea în schimbul unei retrageri parțiale din sfera publică”³⁶.

Obiectivul BOR, de a împinge lucrurile până la dispariția, într-un final, a BRUR și „aducerea” credincioșilor greco-catolici pe calea „drepte credințe ortodoxe” a fost evident și după 1989. Or, într-un astfel de context prea bine cunoscut, BOR a primit competențe în ce privește actele de reparație istorică privitoare la Biserica Română Unită cu Roma (Greco-Catolică). O astfel de politică are aceeași natură cu punerea în fruntea Institutului Național pentru Studiul Holocaustului din România „Elie Wiesel” a lui Ion Coja ori a numirii lui Corneliu Vadim Tudor drept președinte al Agenției Naționale pentru Romi.

Dincolo de amănunte, există fenomenul flagrant, de proporții macrosociale, acuzat de specialiști și de organizații dedicate drepturilor omului de 20 de ani: *discriminarea BRUR de către BOR și de autoritățile Statului român prin încălcarea, pe motiv de credință, în principal, al dreptului la proprietate și a libertății de gândire, conștiință și religie a greco-catolicilor*. Consiliul Național pentru Combaterea Discriminării, instituție locomotivă a luptei împotriva discriminării în România, nu avea de ce să aștepte Raportul Departamentului de Stat al SUA pe anul 2009 privind libertatea de religie în România pentru a se autosesiza în chestiunea BRUR. Întrucât situația în care a fost adusă BRUR era o problemă publică atât de vizibilă, chiar una centrală pentru asigurarea egalității între credincioși în perioada postcomunistă, ar fi fost firească intervenția CNCD încă de la apariția acestei instituții. Binevenită era și o evaluare a CNCD amplă, cu autoritate profesională, chiar și în 2010-2011. Iată însă că deciziile recente ale CNCD în chestiunea greco-catolică aduc deservicii cauzei combaterii discriminării în România.

³⁶ D. Barbu, Subsidiaritate, democrație creștină și ortodoxie, în *Provincia* nr. 5, septembrie 2000.